

Amsterdam University of Applied Sciences

'Samen hebben we het voor elkaar gekregen'

democratiserend werken in zelfbeheerde voorzieningen

Huber, Max

DOI

[10.1007/s12459-018-0043-z](https://doi.org/10.1007/s12459-018-0043-z)

Publication date

2018

Document Version

Author accepted manuscript (AAM)

Published in

Vakblad Sociaal Werk

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Huber, M. (2018). 'Samen hebben we het voor elkaar gekregen': democratiserend werken in zelfbeheerde voorzieningen. *Vakblad Sociaal Werk*, 19(3), 27-29.
<https://doi.org/10.1007/s12459-018-0043-z>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library:
<https://www.amsterdamuas.com/library/contact/questions>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

'Samen hebben we het voor elkaar gekregen'

Democratiserend werken in zelfbeheerde voorzieningen

Max Huber, april 2018

In zelfbeheerde residentiële voorzieningen in de maatschappelijke opvang en geestelijke gezondheidszorg zijn deelnemers en ervaringswerkers aan zet. Zij beheren de dagelijkse zaken en besluiten over de strategische ontwikkeling. Sociaal werkers ondersteunen en faciliteren. Zelfbeheerde voorzieningen zijn bijvoorbeeld een respijthuis of een nachtopvang. De voorzieningen verschillen in opzet en doelstelling, maar delen de onderliggende waarden van zelfbeheer: vrijwilligheid, zeggenschap, keuzevrijheid, samenredzaamheid, vrijwilligheid en een nadruk op eigen kracht en eigen verantwoordelijkheid. In 2014 is zelfbeheer opgenomen als methode in de databank 'Effectieve interventies' (Tuynman en Huber, 2014).

Vanuit de Werkplaats sociaal domein Amsterdam (voorheen Wmo-werkplaats) doen wij sinds 2009 onderzoek naar hoe deelnemers, ervaringswerkers en sociaal werkers vormgeven aan empowermentprocessen binnen zelfbeheerde voorzieningen. Op basis van etnografische en participatieve uitgangspunten hebben we een meervoudige casestudie uitgevoerd naar verschillende voorzieningen, in samenwerking met vertegenwoordigers van de voorzieningen. Onze data bestaat uit 82 open en (semi-) gestructureerde interviews met deelnemers, ervaringswerkers en sociaal werkers en andere betrokkenen, meerdere focusgroepen en langdurige participerende observaties. De meeste Nederlandse voorzieningen (circa 10) hebben direct of indirect geparticipeerd, met een focus op Je Eigen Stek (opvang- en doorstroomvoorziening), het zorghotel Pitstop en VOVEND-J (nachtopvang voor zwerfjongeren). De uitkomsten van het onderzoek zijn met vertegenwoordigers van de verschillende praktijken aangescherpt en verdiept in verschillende ronden.

In een eerdere publicatie in dit tijdschrift hebben wij al geschreven over de rol van sociaal werkers en ervaringswerkers in zelfbeheer (Passavanti en Huber, 2016). In dit artikel richt ik me specifiek op het democratiserend werken van sociaal werkersⁱ, waarbij ik een aantal van de ervaringswerkers die op gelijke wijze handelen ook tot sociaal werkers reken.

Democratiserend werken is geen nieuw thema voor het sociaal werk, maar wel een thema dat wat naar de achtergrond is geraakt. In haar Marie Kamphuislezing bepleit Scholte dat het tijd is voor 'Sociale actie nieuwe stijl'. Ook Spierts bepleit meer aandacht voor democratisering (Spierts en Oostrik 2014; Spierts 2017). Spierts noemt sociaal werkers 'democratische professionals'. We kunnen gaan het om verschillende niveaus van democratisering onderscheiden: ruimte voor individuele keuzen, die keuzeruimte delen met anderen in collectieve besluitvormingsprocessen en politieke activering.

Democratisering in zelfbeheer

Een belangrijke drijfveer voor (bijna) alle betrokkenen bij zelfbeheerde voorzieningen, is de overtuiging dat binnen reguliere (residentiële) zorg te weinig ruimte is voor het individu om eigen keuzes te maken en daar verantwoordelijkheid voor te nemen. Uit onderzoek en praktijk weten we dat juist de zeggenschap over het eigen leven een zeer belangrijk onderdeel is van empowerment (Boumans 2015; Van Regenmortel 2011).

Individuele keuzevrijheid is ingebakken in het principe van zelfbeheer. Deelnemers melden zich zelf om te participeren en kunnen in grote mate vrij beslissen over wat ze doen en waar ze aan werken binnen zelfbeheer. Tegelijk is het niet aan alle deelnemers van zelfbeheerde voorzieningen in gelijke mate gegeven om de geboden vrijheid te gebruiken. Wel leren deelnemers die vrijheid te gebruiken,

gesteund en geïnspireerd door andere deelnemers en ervaringswerkers en met ondersteuning van sociaal werkers. Het evenwicht wat sociaal werkers eigenlijk in alle beroepscontexten zoeken tussen eigen regie, dialoogsturing en overnemen komt in zelfbeheer verscherpt aan bod. Enerzijds gaat het om deelnemers in soms zeer kwetsbare posities, anderzijds gaat zelfbeheer om het zoveel mogelijk zelf, in interactie met anderen, keuzes maken. Een belangrijk uitgangspunt voor sociaal werkers hierin is het 'present' zijn, dat wil zeggen, er zijn (letterlijk), de tijd hebben, meedenken, anderen betrekken en waar nodig ondersteunend handelen.

Het ondersteunend handelen van sociaal werkers vindt vooral plaats op groepsniveau, door uitwisseling, onderlinge steun en gezamenlijke besluitvorming te stimuleren. Waar regelmatig wordt betoogd dat actief burgerschap vooral iets is voor actieve middenklasse burgers, laat ons onderzoek zien dat ook mensen in marginale posities (dakloos, langdurige GGZ problemen) samen een voorziening kunnen beheren. Dat is geen spontaan proces (Tonkens, 2014), maar het gebeurt wel. In JES, een doorstroomvoorziening gerund voor en door mensen die dakloos zijn, komt al jarenlang elke maandagavond de bewonersgroep bij elkaar om gezamenlijk de gang van zaken te bespreken. Deze vergadering is de enige plek waar formele besluiten genomen worden, over onder andere het huishouden, nieuwe bewoners en mogelijke verhuizing. De sociaal werkers en de ervaringswerker hebben geen stemrecht. Voor deelnemers die gewend zijn dat het leven iets is dat hun overkomt, is dit een belangrijke 'democratische ervaring', zowel om iets te zeggen hebben, als om die zeggenschap te moeten delen met gelijken. Deelnemers delen hun ideeën, zoeken naar consensus en nemen een besluit. De rol van de sociaal werker is vooral het bewaken van het het bewaken van de eerder genoemde waarden van zelfbeheer in (het proces) de besluitvorming.

Omdat de sociaal werker geen formeel stemrecht heeft, vindt het bewaken van het proces en de waarden van zelfbeheer vooral plaats via subtiele regie en processen van kritische bewustwording. Een sociaal werker vertelt bijvoorbeeld dat zij, als een deelnemer dreigt uitgezet te worden, in herinnering brengt hoe andere deelnemers zelf door processen van uitsluiting zijn gegaan. Samen met deelnemers gaan sociaal werkers op zoek naar een alternatieve manier om om te gaan met ingewikkeld gedrag of de spanning tussen individueel en collectief belang. Daarbij worden de sociaal werkers gehinderd doordat deelnemers en ervaringswerkers lang niet altijd de idealen van collectieve democratisering delen en de voorkeur geven aan heldere regels. Sociaal werkers nemen enerzijds een normatief standpunt in en proberen tegelijkertijd de relatie met de groep en het besluitvormingsproces van de groep niet te beschadigen.

Naast de voorkeuren van sommige deelnemers en ervaringswerkers beperkt de maatschappelijke context de mogelijkheden voor collectieve besluitvorming. De deelnemers bevinden zich een maatschappelijk kwetsbare positie, qua financiën, sociale netwerken en (ervaren) sociale status. In interactie met instanties buiten de zelfbeheerde voorziening, bijvoorbeeld uitkering verstreckende instanties, hebben zij te maken met weinig inspraak en grote afhankelijkheid. De maatschappelijk kwetsbare positie en de stress die dat veroorzaakt, beperkt de ruimte voor deelnemers om actief bij te dragen aan het collectieve belang als dat niet direct raakt aan hun eigen belang.

Ook de organisatorische context beperkt de mogelijkheden voor collectieve besluitvorming. Zelfbeheerde voorzieningen zijn, een enkele uitzondering daargelaten, onderdeel van grotere, reguliere zorgorganisaties. De managementstructuur van die organisaties is ingericht op een hiërarchische aansturing van voorzieningen, wat betekent dat één (of hoogstens twee) perso(o)n(en) verantwoordelijk zijn en als aanspreekpunt fungeren, wat haaks staat op het principe van collectieve verantwoordelijkheid. De zelfbeheerde voorzieningen worden gefinancierd vanuit reguliere zorgmiddelen en moeten zich houden aan dezelfde bureaucratische voorwaarden als andere voorzieningen. Deze bureaucratische voorwaarden zijn meestal gericht op individuele problemen en sluiten niet aan bij een collectieve, krachtgerichte voorziening.

Zowel de maatschappelijke als organisatorische context zijn aanknopingspunten voor sociaal werkers om te werken aan het derde niveau van democratisering. Dat begint bij het bewust maken van deelnemers van hun maatschappelijke positie en het besef dat de oorzaak van die maatschappelijke positie niet eenzijdig bij de deelnemers ligt. Daarnaast investeren sociaal werkers veel in belangenbehartiging voor de zelfbeheervoorziening, door bij bestuurders aandacht te vragen voor de knelpunten waar voorzieningen tegen aan lopen. Het risico van belangen behartigen op deze manier is dat het over deelnemers gaat en niet met deelnemers is. Daarom proberen sociaal werkers vooral om deelnemers te stimuleren en faciliteren om zelf voor hun belangen op te komen. Deelnemers maken filmpjes over hun voorziening, gaan met ambtenaren in gesprek en spreken in bij de gemeenteraad. Zo lukt het bijvoorbeeld om administratieve verantwoordingsdruk terug te dringen of toegang tot uitstroomwoningen te krijgen. Voor deelnemers is het behartigen van de eigen belangen en die van de groep op deze manier een empowerende ervaring. Voor andere deelnemers is dit een inspiratie. En voor beleidsmakers is het een effectieve manier om inzicht te krijgen in de behoeften van de doelgroep.

Conclusie en implicaties voor praktijk en beleid

Niet alle deelnemers binnen zelfbeheer participeren op alle drie de niveaus van democratisering. Sommige hebben genoeg aan een plek waar ze hun eigen gang kunnen gaan of waar ze vrijblijvend sociaal contact kunnen hebben met andere deelnemers. Niet alle deelnemers willen in gesprek met bestuurders of hebben zin om zich bezig te houden de administratieve verantwoording. Waar het om gaat is dat zelfbeheer en de sociaal werkers de ruimte en stimulans bieden, aan deelnemers die dat willen (en kunnen), om volwaardig deel te nemen aan het democratisch proces, geïnspireerd door het voorbeeld van andere deelnemers. In sommige gevallen betekend dat ook kwartiermaken voor inclusie.

In het gepolariseerde debat over eigen kracht neemt ons onderzoek een middenpositie in. Deelnemers en ervaringswerkers in een maatschappelijk kwetsbare positie kunnen meer dan waar ze in reguliere voorzieningen de ruimte voor krijgen, maar dat gebeurt niet spontaan. Sociaal werkers spelen daar een zeer actieve rol in. Andersom staat het handelen van sociaal werkers niet haaks op empowerment in de leefwereld, sterker nog, het kan die leefwereld versterken. De populaire notie dat sociaal werkers de beperkende systeemwereld vertegenwoordigen, klopt binnen de context van zelfbeheer niet.

In eerder onderzoek naar democratisering in de reguliere maatschappelijke opvang bleek dat sociaal werkers democratisering wel willen stimuleren, maar dat de organisatorische context (bureaucratisch en binnen de voorziening) de mogelijkheden tot democratisering beperkte. De sociaal werkers in de opvangvoorziening misten ook vaardigheden om democratisering te stimuleren bij cliënten die gehospitaliseerd waren.ⁱⁱ Ons onderzoek naar zelfbeheer biedt aanknopingspunten hoe vorm te geven aan democratisering die vertaalbaar zijn naar reguliere voorzieningen. Om te werken aan democratisering binnen reguliere voorzieningen zal ook de organisatorische context mee moeten veranderen.

Deelnemers en ervaringswerkers in zelfbeheer creëren, beheren en gebruiken een publiek goed (opvang, dagbesteding, uitstroomplekken). De manier waarop zij dat doen biedt inzichten in een alternatieve inrichting van (delen van) het sociale domein. De aandacht richt zich op wat helpt in plaats van waar iemand al dan niet recht op heeft op basis van de ernstigheid van beperkingen. De verhouding tussen ontvanger en gever wordt anders, gelijkwaardig en wederkerend. De voorziening richt zich (ook) op het collectief en niet alleen op het individu. Deze alternatieve benadering is niet zonder complicaties, maar biedt vooral veel kansen voor betrokkenen om zich te ontwikkelen. Democratiserend sociaal werk levert daar een belangrijke bijdrage aan.

- Boumans, J. 2015. *Naar Het Hart van Empowerment Deel 2 Over de Vraag Wat Werkt*. Utrecht: Movisie/Trimbos.
- Huber, M. A. 2016a. *Samen Doen We Het Zelf*. Amsterdam.
- Huber, M. A. 2016b. *Tussen Zelf En Samen*. Amsterdam.
- Huber, M. A. en T. Bouwes. 2011. *Samensturing in de Maatschappelijke Opvang. De Tegenstelling Voorbij*. Utrecht: Movisie.
- Passavanti, E. en M. A. Huber. 2016. "Bron van Leren. Samenwerking van Sociaal Werkers En Ervaringswerkers in Zelfbeheer." *Maatwerk* (1):33–35.
- Van Regenmortel, T. 2011. *Lexicon van Empowerment*. Utrecht: Marie Kamphuis stichting.
- Spierts, M. 2017. "Democratische Professionals." *Vakblad Sociaal Werk* (3):31–33.
- Spierts, M. en H. Oostrik. 2014. "Democratische Wortels." *Maatwerk* (6):21–23.
- Tonkens, E. 2014. *Vijf Misvattingen over de Participatiesamenleving (afscheidsrede Als Bijzonder Hoogleraar Actief Burgerschap)*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Tuynman, M. en M. A. Huber. 2014. *Maatschappelijke Opvang in Zelfbeheer*. Utrecht/Amsterdam.

ⁱ In het onderzoeksrapport en de op basis daarvan geschreven handreiking staan alle uitkomsten van ons onderzoek naar zelfbeheer (Huber 2016a, [b] 2016).

ⁱⁱ Beschreven in Huber & Bouwes (2011)